

Замула Микола Олегович,
студент Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Науковий керівник:

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: КРОК ДО ГУМАНІЗАЦІЇ, ЧИ ЛЕГАЛІЗАЦІЯ БЕЗКАРНОСТІ

Упродовж кількох десятиліть у міжнародній практиці застосовується інститут кримінального проступку, сутність якого полягає у звуженні переліку діянь, що кваліфікуються як злочини, та у спрощенні відповідних процесуальних процедур. Логіка цього підходу полягає в тому, що якщо правопорушення є нетяжким, не становить значної суспільної небезпеки та передбачає більш м'яке покарання, ніж за злочин, то й порядок його розслідування має бути менш формалізованим і швидшим. В Україні запровадження чіткої моделі кримінальних проступків визначено одним із напрямів реформування кримінального законодавства, закріпленим у Концепції реформування кримінальної юстиції [1, с. 216]. Водночас, попри наявність нормативних засад, відповідні положення й досі не набули достатньої системності та повноти правового регулювання, що зумовлює подальшу актуальність цієї проблематики.

Сучасний розвиток кримінального законодавства України пов'язаний із пошуком оптимального балансу між гуманізацією та ефективністю кримінально-правового впливу, особливо у сфері правопорушень невеликої тяжкості. Важливим етапом у цьому напрямі стало набрання 1 липня 2020 року чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень». Ним були суттєво оновлені положення Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що започаткувало практичну реалізацію інституту кримінального проступку в національній правовій системі [2].

Чинний Кримінальний кодекс України визначає кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 12), яке розділяється на такі види: злочин та кримінальний проступок [7]. Запровадження інституту кримінальних проступків стало одним з наймасштабніших реформаторських кроків останнього десятиліття, метою якого декларувалося пом'якшення кримінальної репресії та впровадження більш гнучкої кримінальної

політики [3, с. 206]. Новизна підходу полягає у прагненні створити проміжну категорію між злочинами та адміністративними правопорушеннями, здатну забезпечити пропорційність, справедливість і превентивний характер реакції держави.

У теорії кримінального права інститут кримінальних проступків розглядається як механізм, який має виконувати функції диференціації відповідальності, звільнення особи від надмірних кримінально-правових наслідків та мінімізації руйнівного ефекту судимості [4, с. 108]. Водночас у науковій літературі підкреслюється, що навіть після реформ 2020 року відсутня єдність поглядів щодо природи проступку, його співвідношення зі злочином та адміністративним деліктом, а також щодо оптимальної моделі правового регулювання [3, с. 285]. На думку Д.О. Балобанової, сам факт введення проступків без попередньої ревізії Особливої частини КК призвів до логічної фрагментованості та неповноти реформи [5, с. 210].

Опитування 155 представників академічної спільноти та практиків показало чітку диспропорцію між тенденціями правозастосування та законотворчості. У правозастосуванні 58,7 % респондентів констатують переважання більш м'яких заходів кримінальної репресії, тоді як 24,5 % вказують на посилення жорсткості. Натомість у кримінальній законотворчості 43,9 % бачать тенденцію саме до посилення кримінальної репресії [3, с. 468]. Це свідчить про певну асиметрію реформування: на рівні правозастосування проступки виконують гуманізуючу функцію, але на рівні законодавчої політики спостерігається рух у протилежному напрямку.

Прихильники інституту кримінальних проступків наголошують, що він дозволяє застосовувати «весь арсенал норм протидії публічно-правовим деліктам», сприяє заповненню прогалів між адміністративною та кримінальною відповідальністю, а також створює умови для гнучкої кримінальної політики. Водночас Головне науково-експертне управління Верховної Ради України вказувало на відсутність нагальної потреби в його запровадженні та на ризики надмірної криміналізації дрібних діянь [3, с. 206]. Деякі автори прямо підкреслюють подвійність ефекту реформи: із одного боку, вона має гуманізуючий характер, з другого – переносить частину адміністративних деліктів у сферу кримінального права, що об'єктивно означає посилення репресії [3, с. 209].

Статистика ЄРДР показує поступове зменшення кількості кримінальних проступків після 2021 року, що може бути наслідком адаптації органів дізнання до нових процесуальних процедур та формування сталої практики реагування на малозначні діяння [6]. Водночас аналіз практики свідчить, що спрощені процедури дізнання (ч. 2 ст. 12 КК України; ст. 298-1 КПК України) забезпечили суттєве скорочення строків розгляду та зниження процесуального навантаження, але водночас виявили низку колізій у КПК, зокрема щодо джерел доказування та меж повноважень дізнавача [4, с. 107].

Соціальна необхідність гуманізації підтверджується й тим, що, як зазначає Ю. Алексеева-Даниленко, кожна друга особа в Україні засуджується за нетяжкі кримінальні правопорушення. Судимість, навіть за мінімальні діяння, суттєво ускладнює ресоціалізацію, провокує повторність та формує у суспільства негативне ставлення до особи [4, с. 105]. У цій площині кримінальний проступок створює можливість для більш м'якого, диференційованого реагування, яке не веде до деформації особистості, а спрямоване на корекцію поведінки.

У той же час окремі вчені звертають увагу, що інститут проступків досі перебуває на стадії становлення і не пройшов повноцінного концептуального доопрацювання. Д.О. Балобанова підкреслює, що реформа є незавершеною, а поділ на злочини та проступки так і не був пов'язаний із системною ревізією складів кримінальних правопорушень [3, с. 210]. Стандарти доведення, компетенція дізнавача, особливості застосування санкцій та підстави звільнення від відповідальності потребують подальшого нормативного уточнення.

Таким чином, кримінальні проступки не є ні однозначним проявом гуманізації, ні безсумнівним кроком до легалізації безкарності. Їхня поява стала реакцією на потребу системного зменшення кримінально-правової репресії та подолання негативних наслідків судимості для малозначних правопорушень. Разом з тим реформа спричинила криміналізацію частини адміністративних деліктів, що об'єктивно посилило втручання держави у сферу дрібної протиправної поведінки. Подальша ефективність інституту залежить від усунення законодавчих колізій, точного визначення меж кримінальної відповідальності та забезпечення реального превентивного потенціалу проступків. Теоретична й практична цінність аналізу полягає в можливості формування цілісної моделі правового регулювання, яка забезпечить баланс між справедливістю, гуманністю та ефективністю кримінальної юстиції.

Список використаних джерел

1. Крайник Г., Ципишук К. Щодо недоцільності появи «кримінального проступку» в кримінальному законодавстві України. Молодий вчений, 1 (77), 2020. 216–219. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1130/1085>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>
3. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса : Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2021. 468 с.
4. Алексеева-Даниленко Ю. В. Кримінальні проступки як специфічний вид кримінальних правопорушень. Право.ua. 2021. № 3. С. 105–110.

5. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7. С. 284–290.

6. Єдиний реєстр досудових розслідувань. Статистичні діаграми / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://erdr-map.gp.gov.ua/csp/map/index.html#/diagram>.

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Зеленчук Володимир Олегович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ГЕНОЦИД: ЗАСТОСУВАННЯ ДОКТРИНИ COMMAND RESPONSIBILITY ЗА НОВЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України супроводжується вчиненням систематичних та широкомасштабних діянь, які у своїй сукупності дають підстави для кваліфікації за ст. 442 КК України (Геноцид). Унікальність правової конструкції геноциду полягає у складності доведення його суб'єктивної сторони – спеціальної мети (*dolus specialis*): «повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої» [5, с. 76]. На практиці це створює фундаментальний виклик для національної системи правосуддя: якщо довести таку мету складно, але теоретично можливо щодо безпосередніх виконавців (наприклад, солдатів, що вбивали цивільних через їхню приналежність до української нації), то доведення цього специфічного умислу у вищого військово-політичного керівництва РФ, яке безпосередньо не вчиняє геноцидальних актів, є найскладнішою задачею.

Традиційні інститути українського кримінального права, зокрема співучасть (ст. 27 КК) та виконання наказу (ст. 41 КК України), не здатні повною мірою охопити специфіку відповідальності керівників. Застосування ст. 41 КК дозволяє притягнути до відповідальності як організатора або підбурювача злочину начальника, який віддав «явно кримінально протиправний наказ». Однак цей підхід вимагає доведення активних дій (віддання наказу) та прямого умислу на вчинення геноциду, що є практично неможливим у випадках, коли вище керівництво свідомо створює умови для злочинів, але формально не видає геноцидальних наказів, або ж докази таких наказів відсутні.

Питання відповідальності командирів «за відсутності прямого наказу» ще донедавна залишалось зовсім невизначеним у національному праві [3, с. 77]. Історичний крок – ратифікація Україною Римського статуту та прийняття Закону України «Про внесення змін до